

ΧΡΗΣΤΟΣ ΝΤΑΜΠΛΙΑΣ
ΟΙ ΔΟΣΟΛΗΪΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ
ΟΛΥΜΠΙΩΤΙΣΣΑΣ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ
ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ 218
ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

23.4.1823- 23.4.1824

Η εργασία αυτή αποτελεί μια πρώτη προσέγγιση στις δοσοληψίες της Μονής Παναγία Ολυμπιώτισσα της Ελασσόνας, τον τρίτο χρόνο της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, το 1823, καθώς και στις σχέσεις του μοναστηριού με τη γύρω περιοχή της Ελασσόνας.

Τα στοιχεία τα οποία προκύπτουν απ' αυτή τη μελέτη είναι πολύ σημαντικά δεδομένου ότι έρχονται στο φως πολλά ονόματα με τη δράση τους την εποχή αυτή, η οικονομική κατάσταση της μοναστηριακής κοινότητας, οι άνθρωποι με τους οποίους συνεργάζονταν, Έλληνες και Τούρκοι, οι σχέσεις μεταξύ τους όπως και πολλά άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία.

Για να ξεκινήσω τη μελέτη του χειρογράφου 218 αντιμετώπισα ποικίλα προβλήματα. Αρχικά στην προσεκτική φωτογράφιση του κειμένου προκειμένου να μην υποστεί οποιαδήποτε αλλοίωση και στη συνέχεια στη μεταγραφή, στο λεξιλόγιο και γενικά στην επεξεργασία του έντυπου υλικού.

Πιστεύω οι πληροφορίες που μας παρέχει προσφέρουν πολύτιμα στοιχεία για τη θεσσαλική ιστορία και τις κοινωνικο - οικονομικές σχέσεις που επικρατούσαν την περίοδο αυτή της Τουρκοκρατίας στην περιοχή της Ελασσόνας.

Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΩΤΙΣΣΑΣ

Η Ολυμπιώτισσα είναι από τα παλιότερα μοναστήρια της περιοχής. Κτισμένη σε λόφο βορειοδυτικά της Ελασσόνας απέχει 15 λεπτά από την κωμόπολη. Οι πληροφορίες, κυρίως σύντομες ταξιδιωτικές εντυπώσεις περιηγητών αλλά και ορισμένα έγγραφα, φωτίζουν μόνο πτυχές της ιστορίας της.

Το σημερινό καθολικό είναι κτίσμα του 14^{ου} αιώνα. Στο σιγίλιο του πατριάρχη Ιωάννη (1342) αναφέρεται ως σταυροπηγιακή μονή. Επομένως κτίσθηκε πριν το 1342. Αρχικά ήταν αφιερωμένη στη Μεταμόρφωση του Σωτήρα και αργότερα συνεορτάσθηκε και η κοίμηση της Θεοτόκου. Πότε δεν μπορούμε να το προσδιορίσουμε.

Το παλιότερο γραπτό μνημείο της Μονής είναι το χρυσόβουλο του Ανδρόνικου Γ΄ Παλαιολόγου (1336), στο οποίο αναφέρεται ότι ήταν αφιερωμένη στην Παναγία χωρίς να γίνεται υπαινιγμός για τη Μεταμόρφωση του Σωτήρα. Φαίνεται κατά τον Ευ. Σκουβαρά ότι η μνήμη της Θεοτόκου προστέθηκε αργότερα.

Στη μονή υπάρχει μια μικρή εικόνα της Παναγίας, η οποία σύμφωνα με έναν θρύλο ήρθε από την Καρυά του Ολύμπου μετά τη διάλυση της εκεί μονής. Η ημερομηνία μεταφοράς είναι άγνωστη, γιατί σύμφωνα με χειρόγραφο της μονής χάθηκαν τα παλιά ιστορικά στοιχεία από τις ανωμαλίες των Τούρκων. Σύμφωνα με τους παλιούς πατέρες η μεταφορά έγινε τον 11^ο – 12^ο αιώνα.

Η μονή δεν καταστράφηκε, ούτε κάηκε. Μόνο ο τρούλος της υπέστη καταστροφή από τους Γερμανούς. Το 1980 έκλεψαν τις εικόνες του τέμπλου και των προσκυνηταρίων και το 1987 το μεγαλύτερο μέρος των κειμηλίων της από το Μουσείο της Μητρόπολης όπου φυλάσσονταν.

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

Σήμερα η μονή έχει μια αξιόλογη βιβλιοθήκη χειρόγραφων κωδίκων, έντυπων βιβλίων και λυτών εγγράφων. Η βιβλιοθήκη αυτή συγκροτήθηκε κατά την παλινόστηση από τη Βιέννη του λόγιου μοναχού και ηγουμένου της Άνθιμου (1777), ο οποίος έφερε μαζί του μια σειρά από 400 τόμους εντύπων, φιλολογικού και θεολογικού περιεχομένου, που αφιέρωσε στο μοναστήρι. Από τότε ελάχιστα βιβλία προστέθηκαν στη συλλογή. Οι μοναχοί κατόρθωσαν να τα περισώσουν, αν και πολλά από αυτά χάθηκαν κατά την επανάσταση του 1821. Σε πολλά χειρόγραφα βλέπουμε και σημειωμένο το όνομα του βιβλιογράφου.

Στη βιβλιοθήκη της Μονής Ολυμπιώτισσας υπάρχουν 233 χειρόγραφοι κώδικες, στους οποίους εντάσσονται λίγοι βυζαντινοί, ενώ οι περισσότεροι είναι του 16ου-18ου αιώνα. Πρόκειται κυρίως για κώδικες εκκλησιαστικού περιεχομένου, ενώ υπάρχουν επίσης ιστορικά και επιστημονικά βιβλία, όπως αυτά που χρησίμευσαν ως διδακτικά συγγράμματα στο παρελθόν, καθώς και ιατρικά, που έχουν μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον. Ιδιαίτερης ιστορικής, και όχι μόνο, αξίας είναι 53 έγγραφα από το παλιό αρχείο της Μονής (14ος-19ος αιώνας). Σε αυτά ανήκουν αυτοκρατορικά χρυσόβουλα, πατριαρχικά σιγίλια, έγγραφα ζητείας της μονής (με τα οποία ζητούσε από τους πιστούς να προσφέρουν κάτι για τα έξοδά της), επιστολές επισκόπων και οθωμανικών αρχών.

Η αξία των κωδίκων της Ολυμπιώτισσας είναι μεγάλη διότι χάρη σε αυτούς συμπληρώνονται πολλά κενά στους καταλόγους των Θεσσαλικών επισκοπών και διευκρινίζονται λεπτομέρειες της ζωής και χρονολογίες θανάτου διαφόρων επισκόπων. Μαθαίνουμε επίσης ονόματα καδήδων, βοϊβοντάδων, δερβεναγάδων και άλλων οθωμανών αξιωματούχων που έδρασαν στην περιοχή. Πολλά στοιχεία μπορεί να βρει ο ερευνητής για την κοινωνική ζωή της Θεσσαλίας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, για τη γεωργική οικονομία και παραγωγή, τις σχέσεις γαιοκτητών και καλλιεργητών, τους έκτακτους και τακτικούς φόρους, τον τιμάρημο της ζωής, την εμπορική και βιομηχανική κίνηση κ.ά.

Οι συλλογές χειρογράφων και εντύπων της Ολυμπιώτισσας συνέβαλαν ώστε να διατηρηθεί η επαφή με τα γράμματα και γενικότερα με την Παιδεία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Πολλά από αυτά από σημειώματα πάνω στα φύλλα τους, φαίνεται ότι δανείζονταν σε σπουδαστές και λόγιους, κληρικούς και λαϊκούς.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ ΤΟ 1823, ΧΡΟΝΟ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ ΑΡ. 218

Το 1823 δερβέναγας της περιοχής ήταν ο Μαζούτ αγάς και βόιβοντας της Ελασσόνας ο Ισάκ αγάς, ενώ γενικός διοικητής της Θεσσαλίας ήταν ο Ρεσίτ Μεχμέτ αγάς. Τον Σεπτέμβριο αυτού του έτους ο ελασσονίτης Ταϊπ αγάς περιέπλεξε σε δικαστικό αγώνα τη μονή με επίδικο αντικείμενο τα μοναστηριακά εργαστήρια που βρίσκονταν μέσα στην Ελασσόνα.

Η προσφυγή του έγινε απευθείας στον Ρεσίτ πασά που έδρευε στη Λάρισα, όπου βίαια προσήχθη και ο ηγούμενος. Η όλη υπόθεση ζημίωσε τη μονή 5800 γρόσια.

Οι ενοχλήσεις την περίοδο αυτή ήταν συχνότατες. Οι αξιωματούχοι των διαφόρων μονάδων που έδρευαν στην Ελασσόνα ή στα επίκαιρα σημεία της περιοχής, εύρισκαν πάντοτε την ευκαιρία να αργυρολογούν σε βάρος του μοναστηριού.

Ο προχρηματίσας δερβέναγας Μπεχτζίστης, καθώς και ο κατοπινός Μαξούτ, είχαν αφήσει στη μονή μερικές Ελληνίδες αιχμάλωτες για φρούρηση. Ο ηγούμενος κατηγορήθηκε ότι ήθελε να τις φυγαδεύσει. Η αναφορά έγινε στον Ρούμελη βαλεσί Αμπολουμπούτ πασά. Για να αποφύγει τις ταλαιπωρίες και τη σκληρή τιμωρία, αναγκάστηκε να καταβάλει, τον Δεκέμβριο του 1823, 2884 γρόσια.

Γενικά τα κατάστιχα της Ολυμπιώτισσας είναι γεμάτα από σημειώσεις μικροποσών, τα οποία με διάφορες προφάσεις έπαιρναν οι Τούρκοι την ταραγμένη αυτή εποχή.

Παρόλα αυτά το μοναστήρι εξακολουθούσε να βρίσκεται σε καλή οικονομική κατάσταση. Τα εργαστήριά του ήταν όλα νοικιασμένα, τα κτήματα καλλιεργούνταν με ικανοποιητική απόδοση, ενώ τα ποίμνια αυξήθηκαν τόσο, ώστε χρειάζονταν 16 βοσκοί για τη φύλαξή τους.

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Το χειρόγραφο 218 σύμφωνα με την κατάταξη του Ευαγγέλου Σκουβαρά ανήκει στην ομάδα των καταστίχων και αφορά ληψοδοσίες της μονής από 23-4-1823 έως και 23-4-1824.

Αποτελείται από 17 φυλλάδια και έχει 129 σελίδες από τις οποίες οι 54 είναι λευκές. Τα γράμματα είναι όρθια, κομψά με ιώδη μελάνη και η κατάστασή του είναι γενικά καλή.

Γράφουν δυο μοναχοί: ο ηγούμενος της μονής Αβέρκιος ως κύριος γραφέας και ένας ανορθόγραφος μοναχός που παρεμβάλλεται σε κάποιες σελίδες του κειμένου.

Οι καταχωρίσεις γίνονται με αναφορά σε κάθε σελίδα αριστερά στην ημερομηνία δοσοληψίας, στη συνέχεια το είδος, την τιμή, τον πωλητή ή τον παραλήπτη και στο δεξί μέρος την αξία της συναλλαγής σε γρόσια. Πολλές αθροίσεις είναι λανθασμένες και μερικές διαγραμμένες.

Στο κείμενο υπάρχουν πολλές τουρκικές λέξεις, αρκετά αλλοιωμένες ή εξελληνισμένες, καθώς και λέξεις που συνηθίζονταν στην περιοχή αυτή. Υπάρχει ακόμη ένας σημαντικός αριθμός ατόμων με τους οποίους γίνονταν οι συναλλαγές της μονής.

Αναφέρονται επίσης πολλά είδη προϊόντων και εργασιών της μονής καθώς και πολλές δραστηριότητές της με τα γύρω χωριά, την Ελασσόνα και τη Λάρισα. Πολλοί εργάζονται στη μονή ως μάστορες, αγελαδάρηδες, βοσκοί κ.ά.

Η σ. 9 του χειρογράφου (ένα παράδειγμα γραφής)

Όσα λαμβάνω από Κρασίου

27 Αυγούστου. από κρασί ποδαρά.....γρ:958

2 Οκτωβρίου. από σταφύλια πωληθέντα τω Αναστάση χ: Μπούσιου.....γρ.150

15 Οκτωβρίου. Από περσινά σταφύλια Τυρνάβου δια του Αναγνώστου.....γρ.200

8 Νοεμβρίου από έν αμπέλι ευρισκόμενον εις τον άγιον Βησσαρίωνα αφιέρωμα π(α)π(ά):

Αθανασί(ου) Τριανοβίτου, οπού το επωλήσαμεν τον Κώσταν γαμπρόν του Κυρίτζη

Γκορτζοβαλίτουγρ. 30

1338

15 Μαρτίου. Από έν αμπέλι οπού επωλήσαμεν τω Σεσμανούλη εις Τύρναβον γρ.600

Από όλον κρασί εδώσαμεν τον κυρ ανδρέαν από πέρισυ 304

2242

Οι δολοηψίες γίνονται τόσο μεταξύ των Ελλήνων όσο και μεταξύ των Μουσουλμάνων κατοίκων της περιοχής. Οι σχέσεις και με τους δυο φαίνεται να είναι πολύ φιλικές και χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα. Συναλλάσσονται και δανείζονται μεταξύ τους. Η είσπραξη των φόρων γίνεται με Έλληνες γραμματικούς. Υπάρχει πρόστιμο, αν κάποιες δικαιοδοσίες ξεφεύγουν από τα γεωγραφικά όρια μιας περιοχής. Οι φόροι εισπράττονται είτε μετρητοίς είτε με γραμμάτια (ομολογίες).

Υπάρχουν πολλά είδη φόρων, ανάλογα με τα προϊόντα. Τα έσοδα του μοναστηριού λαμβάνονται από τα περιουσιακά στοιχεία, αλλά και από μύλους, σιτηρά, αμπέλια, κουτί εκκλησίας, ταξίδια μοναχών για λειτουργίες, τυχερά, ενοίκια εργαστηρίων, εισπράξεις φόρων κ.α. Τα έξοδα αφορούν κυρίως εργασίες μαστόρων, αγορά προϊόντων και υλικών, επισκευές και συντηρήσεις, διάφορα πρόστιμα, τόκους, μισθούς υπηρετών και εργατών της μονής κ.α.

ΟΙ ΦΟΡΟΙ

Η Ολυμπιώτισσα διέθετε μεγάλη περιουσία στην Ελασσόνα, στην Τσαριτσάνη, στον Τύρναβο και είχε 4 χωριά τσιφλίκια: τη Βουβάλα, την Τσαπουρνιά, τη Φαρμάκη και τη Διάβα. Για τα γεωργοκτηνοτροφικά προϊόντα τους επιβαρύνονταν με τακτικούς και έκτακτους φόρους. Στο χειρόγραφο αναφέρονται οι παρακάτω φόροι:

- 1) Το προβατονόμιο. Ήταν φόρος επί των προβάτων.
- 2) Το τζελέπι κισιάν. Ήταν φόρος επί των αγοροπωλησιών των ζώων.
- 3) Το νουζούλι αβαρίσι. Ήταν έκτακτος φόρος, μάλλον για τον επισιτισμό του στρατού σε καιρό πολέμου.
- 4) Το κεσίμι. Ήταν φόρος που επιβαλλόταν στα προϊόντα κατ'αποκοπή.
- 5) Τα πολιτικά μοιράδια. Ήταν φόροι που επέβαλε η κεντρική διοίκηση.
- 6) Το γεμπρούκι. Ήταν φόρος του τελωνείου.
- 7) Το αμπελιάτικο. Ήταν φόρος επί της αμπελοκαλλιέργειας.
- 8) Το χαράτζι. Ήταν ο γνωστός κεφαλικός φόρος των μη Μουσουλμάνων.
- 9) Το κρασιάτικο. Ήταν φόρος επί της οινοπαραγωγής.
- 10) Το μανδριάτικο. Ήταν φόρος για το ξεχειμώνιασμα των ζώων στο μαντρί.

- 11) Το κριαριάτικο. Ήταν φόρος επί των κριαριών.
- 12) Το δεβριάτικο. Ήταν φόρος που δεν εξακριβώθηκε τι αφορούσε.
- 13) Το μυλωνιάτικο. Ήταν φόρος επί των εσόδων των μύλων.
- 14) Το τζοραπιάτικο. Ήταν φόρος για τις ανάγκες των στρατιωτών σε κάλτσες.
- 15) Το τζαουσιάτικο. Ήταν φόρος για τις ανάγκες των φρουρών των δερβενίων.
- 16) Το μπατζιλίκι. Ήταν φόρος που εισέπραττε ο αρματολός της περιοχής, δυο φορές το χρόνο, για την προστασία των κοπαδιών της μονής.
- 17) Το τοπιάτικο. Ήταν φόρος που εισέπραττε επίσης ο αρματολός της περιοχής, για το δικαίωμα βοσκής των κοπαδιών της μονής.
- 18) Το ξενιάτικο. Ήταν φόρος, μάλλον παρόμοιος με το τοπιάτικο, τον οποίο πλήρωναν για τη βοσκή ξένων κοπαδιών στα δικά τους λιβάδια.
- 19) Το γεντίκι. Ήταν φόρος που πλήρωναν για το άνοιγμα νέων εργαστηρίων.

Εκτός από τους παραπάνω φόρους η Ολυμπιώτισσα πλήρωνε και διάφορα πρόστιμα, γνωστά ως τζερεμέδες. Έμμεσοι φόροι ήταν και τα κεράσματα στους αγάδες, δερβεναγάδες και στους κάθε είδους αξιωματούχους.

ΤΑ ΕΣΟΔΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ – Ο ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ

Η μεγάλη περιουσία της Ολυμπιώτισσας σε χωράφια και λιβάδια, καταστήματα και μύλους απέδιδε ενοίκια. Αξιόλογα έσοδα είχε και από την καλλιέργεια δημητριακών. Κυριότερα είναι το σιτάρι, το κριθάρι, η βρίζα και το καλαμπόκι. Επίσης είχε αρκετά αμπέλια και πουλούσε κρασί και σταφύλια. Φαίνεται ακόμη πως είχε μαντριά, γιατί διέθετε πολλά ζώα.

Παρόλα αυτά τα έσοδα της μονής δεν κάλυπταν τις υποχρεώσεις της τακτικές και έκτακτες δηλ. την τροφοδοσία των μοναχών, τη μισθοτροφοδοσία των υπαλλήλων (βοσκών, φυλάκων) και τα πολυποίκιλα δοσίματα στους Τούρκους και τα κεράσματα. Καθώς αυτά είχαν αυξηθεί πολύ λόγω και της Επανάστασης του 1821 και της διέλευσης μεγάλων στρατιωτικών μονάδων από την περιοχή της Ελασσόνας με κατεύθυνση τη νότια Ελλάδα, η μονή αναγκαζόταν να δανείζεται μεγάλα ποσά με επιτόκιο 11-15% για να τα αντιμετωπίσει.

Στο χειρόγραφο αναφέρονται επώνυμα 15 και πλέον μεγάλοι και μικροί δανειστές, Έλληνες και Τούρκοι.

Οι μεγάλοι δανειστές της Ολυμπιώτισσας είναι οι εξής:

Ο Δημήτριος Ράδος, ο Χαβούζ Μολαλή, Ο Ιμίν Εφέντης Ελασσονίτης, Ο Τοπάλ Οσμάν Λιασκοβικινός, Ο Χατζή-Λάσκαρης, ο Αχμέτ Τάταρης Σερβιώτης, ο Αλή Μπασιάς Ελασσονίτης, ο Γεωργάκης παπά-Φόρου Τυρναβίτης, η Αγία Παρασκευή του Τυρνάβου, ο Μανώλης Χατζη-Γουνιτζιώτης, Η μητέρα του Μανώλη Χατζη-Γουνιτζιώτη.

Στους δανειστές των μικρών ποσών συγκαταλέγονται και κάποιοι μοναχοί: ο παπα-Δανιήλ, ο παπα-Γαβριήλ, ο Γεράσιμος και ο χόντζας Κονίτζα.

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η πλειονότητα των ατόμων που αναφέρονται είναι άντρες και ένα μέρος είναι οι γυναίκες τους. Είναι συνεργάτες του μοναστηριού και ο καθένας με τη δική του απασχόληση προσφέρει τις υπηρεσίες του. Επίσης αναφέρονται και πολλοί, στους οποίους η μονή πουλάει τα προϊόντα της ή οτιδήποτε άλλο. Συχνά δουλεύουν ως μάστορες, αλλά και ως βοσκοί ή καλλιεργητές.

Οι γυναίκες δουλεύουν κι αυτές και συνεργάζονται με την μοναστηριακή κοινότητα. Μάλιστα την δανείζουν και εισπράττουν και τόκο. Επίσης πωλούν τα προϊόντα τους είτε μετρητοίς είτε με ομολογίες, γιατί συχνά αποδίδονται προηγούμενα χρέη. Συχνά γίνεται λόγος και για υπηρέτες που χρησιμοποιεί είτε το μοναστήρι είτε οι ιδιώτες για δικές τους δουλειές.

Ποιο είναι όμως το ποσοστό των χριστιανών και ποιο των μουσουλμάνων που αναφέρονται στο κείμενο; Οι περισσότεροι είναι χριστιανοί, πολίτες της ευρύτερης περιοχής που συνεργάζονται με τους μουσουλμάνους. Οι μουσουλμάνοι είναι κυρίως διοικητικοί υπάλληλοι, οι οποίοι όμως κατέχουν και εκτάσεις γης. Εισπράττουν από τους χριστιανούς φόρους, αλλά και τους δανείζουν. Συχνά πωλούν και αγοράζουν διάφορα προϊόντα.

Αυτές οι πληροφορίες, αλλά και αρκετές λεπτομέρειες περιέχονται στο χειρόγραφο 218 της Ολυμπιώτισσας. Οι μοναχοί κατόρθωσαν να το περισώσουν για να αποτελεί πηγή σε τόσο σημαντικές πληροφορίες. Ο ερευνητής μπορεί να βρει πολλά και ενδιαφέροντα στοιχεία για την ζωή της Θεσσαλίας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Οι συλλογές αυτές των χειρογράφων και των εντύπων της Ολυμπιώτισσας συνέβαλαν ώστε να διατηρηθεί η επαφή γενικότερα με τα γράμματα και την Παιδεία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Στη συνείδηση των κατοίκων της περιοχής οι συλλογές αυτές πήραν τη μορφή μιας άρτιας βιβλιοθήκης, η οποία παρείχε τις δωρεές της σε όσους επιθυμούσαν να μορφωθούν και να συμβάλλουν στην απελευθέρωση από τον Τουρκικό ζυγό.

Σας ευχαριστώ όλους για την προσοχή σας

Χρήστος Ντάμπλιας